

David Ballester, *Las otras víctimas. La violencia policial durante la Transición (1975-1982)*, Prensas de la Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 2022. 316 pp.

Quan es compleixen quaranta anys del final de la Transició —si més no, oficiós, entenen la victòria socialista a les eleccions legislatives de l'octubre de 1982 com l'arc d'arribada d'aquell procés—, sembla que algunes de les visions més monolítiques, elogioses i triomfants sobre el període comencen a presentar evidents signes de fatiga. Un bon exemple d'aquest esgotament l'oferia en plena canícula estival el diari *El País*, portaveu durant tants anys, precisament, d'una defensa aferrissada del trànsit de la dictadura a la democràcia com un constructe sociopolític de caràcter exemplar. El passat 24 d'agost de 2022, la secció de Cultura del rotatiu l'encapçalava un reportatge a pàgina complerta signat per Mar Padilla titulat “*Ni tan modèlica ni pacífica: los años de plomo de la Transición*”, en el que es feia ressò de diversos estudis que desacrediten aquest relat triomfant i edulcorat d'aquells anys. La recent aprovació de l'avantprojecte de la nova llei de secrets oficials donava peu a la periodista per exposar, molt breument, algunes de les conclusions de cinc estudis crítics amb el període. La paradoxa és que dos d'aquests estudis no eren cap novetat sinó una reedició ampliada (*El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*, de Juan José del Águila, que havia estat publicat originalment el 2001) i una traducció (*El mito de la transición pacífica. Violencia y política en España (1975-1982)*, de Sophie Baby, aparegut el 2018, i que ja havia estat publicat a Espanya, tot i que en francès, el 2012). Mentre que les altres tres publicacions no eren pas les úniques, sinó en tot cas, les més recents, d'una llarga llista d'autors (historiadors, periodistes, politòlegs...) que han aportat valuoses proves de la fosca i fètida realitat d'aquells anys, menystinguda durant dècades per capçaleres com les del grup PRISA. L'encert —o no— de la tria, no és quelcom que haguem de valorar en aquestes pàgines, malgrat no puguem deixar d'assenyalar l'oportunitat perduda de tractar el tema amb la profunditat que es mereix. El motiu de fer-ne referència és il·lustrar la desconexió, i sembla que també el desconeixement, que hi ha entre la producció científica sobre la història recent d'Espanya, i la rebuda, difusió i assimilació d'aquestes investigacions per part dels grans mitjans de comunicació i, de retruc, de la societat en general.

Un dels volums citats pel diari era la darrera obra de David Ballester, *Las otras víctimas. La violencia policial durante la Transición (1975-1982)* (Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2022). La llarga i molt notable producció sobre el fenomen d'aquest autor (*Vides truncades. Repressió, víctimes i impunitat a Catalunya (1964-1980)*, València, 2018, i *Corre democràcia, corre. Mobilització i repressió a la Catalunya de la Transició (1975-1980)*, Barcelona, 2019, entre molts d'altres), demostra que tot i les restriccions a l'accés a la informació (que, dit sigui de passada, la nova llei de secrets oficials no sembla que vagi a redreçar), s'han fet enormes avenços en el coneixement de la repressió estatal durant el tardofranquisme i la Transició, i malgrat que encara queda, malauradament, molt camp per recórrer, ja comptem amb les guies per transitar per aquest terreny inhòspit.

Si en treballs anteriors Ballester s'havia circumscrit a Catalunya, en aquesta obra amplia l'horitzó i abasta tota Espanya durant els 7 anys que van de la mort de Franco a l'elecció de Felipe González com a president del Govern. El període ja havia estat analitzat prèviament per diversos autors, alguns dels quals havien establert el seu propi llistat de morts (principalment, Adell, Delgado, Sánchez Soler, Baby i Wilhelmi), des de disciplines i trajectòries ben diferents. Ballester confronta amb rigor i meticulositat totes aquestes publicacions per depurar i completar la llista fins a establir l'esquela definitiva –al menys, de moment– de víctimes de la violència policial. El balanç: 134 persones mortes, més altres 5 casos dubtosos, a més de centenars, milers, –en tot cas incomptables– de ferits i damnificats. Totes les víctimes mortals es relacionen al final de l'obra, aportant d'un cop d'ull la data del decés, l'edat, el lloc on es va produir, el cos policial responsable de la mort (Cuerpo General de Policía, Cuerpo Superior de Policía, Policía Armada, Policía Municipal i Policía Nacional), el mode en que va tenir lloc el succés (arma de foc, impacte de bala de goma, impacte de pot de gasos lacrimògens, cops, tortures o d'altres) i el context (gallet fàcil, dins del qual distingeix entre civil, polític i social; manifestació ecologista, estudiantil, laboral, política o veïnal; relació directa amb el terrorisme o suposada relació amb el mateix). Aquest índex té un format molt més extens, de més de 800 pàgines en PDF, al que s'hi accedeix a través d'un codi Qr, que constitueix, per si sol, una autèntica enciclopèdia de la violència policial a la Transició.

Però Ballester no sols ha elaborat un índex onomàstic majúscul sobre el tema, això només és l'apèndix del llibre, sinó que ha analitzat amb detall les tipologies de morts, les circumstàncies, el perfil de les víctimes i dels perpetradors. A través dels cinc capítols que constitueixen el cos central de l'obra, l'autor posa en tela de judici les versions triomfants de la Transició i assenyala la incoherència d'aquells que minimitzen la importància de les altres víctimes com una simple nota a peu de pàgina del canvi democràtic (especialment al capítol 2). El següent epígraf, d'una extensió molt més gran que la resta, Ballester el dedica a fer una història de llarg recorregut sobre l'aparell policial, des dels seus orígens, a la immediata postguerra, i fins més enllà del límit cronològic estricte de la Transició. De manera minuciosa, l'autor desgrana pas a pas, norma a norma, i mort a mort, el llarg i complex procés que va permetre passar d'un concepte “d'ordre públic” a un altre de “seguretat ciutadana”. Un canvi de mentalitat col·lectiva i forma d'actuar que es va aconseguir sense depurar cap dels cossos policials, fet que explicaria la seva lenta aplicació i nombrosos fracassos pel pes de l'herència dictatorial entre els rengles de la Policia i Guàrdia Civil. Agents mal formats, mal pagats i mal equipats, però també completament habituats a la repressió més acarnissada contra els opositors al règim franquista, i que de manera ab-

solutament impune i blindats davant qualsevol intent de passar comptes amb el seu passat, van seguir treballant i ascendint en l'escala de comandament sota governs democràtics. A vegades, precisament, gràcies al bagatge repressiu adquirit sota la dictadura i que anys després posarien a disposició dels nous gestors, especialment, contra la delinqüència política de signe terrorista.

Amb aquest marc, el lector –especialitzat o simple interessat en la història d'Espanya, doncs l'erudició de l'obra es conjuga amb una redacció amena i un aparell crític de fàcil consulta a peu de pàgina, fet que és molt d'agrair– comprendrà molt millor les causes últimes de les diferents tipologies de morts analitzades als següents capítols: tret injustificat d'arma reglamentària o “gallet fàcil” –91 casos–, al capítol 4; repressió al carrer en el decurs de manifestacions i mobilitzacions populars –38 casos–, cap. 5; i tortures en situacions de detenció policial –5 casos–, al cap. 6. De cada tipus, Ballester analitza les xifres i les circumstàncies predominants, el perfil dels traspassats (gènere, edat, afiliació política...), la distribució geogràfica (on destaquen en totes les categories les províncies basques, Madrid i Barcelona), la relació amb el govern de torn al llarg del període, el cos policial implicat, etc. D'aquesta forma, estableix les línies mestres, il·lustrades amb exemples escollits de les llargues llistes recollides als annexes digitals.

Gràcies a aquest exercici de síntesi, reforçat a les conclusions de l'obra, es pot copsar en tota la seva amplitud una problemàtica que lluny de respondre a l'excés de zel d'alguns agents, va presentar un caràcter estructural i estès a tots els cossos fins ben entrada la democràcia, molt més enllà dels límits estrictes d'aquells set anys, com l'autor subratlla en diverses ocasions. Amb aquesta obra, Ballester desmenteix de pla les disculpes del llavors ministre Rodolfo Martín Villa quan després d'una salvatge actuació policial a Renteria, el juliol de 1978, va afirmar impassible: “*Al fin y al cabo lo nuestro serán errores, lo otro son crímenes*”. Res més allunyat de la realitat. Tot i les abundants capes de blanc nuclear amb que alguns dels seus protagonistes i molt apologetes han intentat maquillar el període, els estudiosos compromesos amb la veritat i els i les supervivents ens mostren com la vulneració de drets fonamentals no va ser l'excepció, sinó la norma. I la impunitat i l'oblit per part de l'Estat i la societat, el doble i triple càstig afegit a la pèrdua de vides humanes.

A aquesta darrera etapa, el que va venir després de cada mort, l'autor també dedica abundants esforços per mostrar com els familiars van ser menystinguts per les administracions, i les altres víctimes mantenen, encara avui, un estatus de segona, tercera o quarta categoria respecte als morts per organitzacions terroristes, per exemple. Només en comptats, comptadíssim casos, van tenir una resposta a l'alçada en forma de sentència condemnatòria cap als seus autors. Per a la majoria, silencis corporatius, traves burocràtiques de tota mena i processos judicials dilatats inexplicablement que van acabar, quasi sempre, en absolucions o condemnes irrisòries, quan no amb indults i reintegració a la vida activa als respectius cossos. I davant d'això, una fèrria voluntat majoritària de recordar els seus éssers estimats, encara que també, en uns pocs casos, la de passar pàgina i no furgar en una ferida que no té analgèsia possible. Quaranta anys després les iniciatives governamentals per esclarir la mort d'aquestes persones han estat pràcticament nul·les, i només en alguns territoris s'ha obert la porta a reconèixer-les com a víctimes de la violència d'Estat, no sense entrebancs de diversa mena i amb una escassa i tardana iniciativa política.

L'atzar ha fet coincidir la publicació de l'obra de David Ballester amb la tramitació d'un nou projecte de llei de Memòria Democràtica. En la versió del text que el Congrés va enviar

al Senat a finals de juliol de 2022 s'inclou una disposició addicional, la número 16, que diu literalment: “*El Gobierno, en el plazo de un año, designará una comisión técnica que elabore un estudio sobre los supuestos de vulneración de derechos humanos a personas por su lucha por la consolidación de la democracia, los derechos fundamentales y los valores democráticos, entre la entrada en vigor de la Constitución de 1978 y el 31 de diciembre de 1983, que señale posibles vías de reconocimiento y reparación a las mismas*”. Tant de bo els membres d'aquesta comissió –si és que finalment s'aprova el text amb el seu redactat actual– tinguin sobre la taula *Las otras víctimas*.

César Lorenzo Rubio
Historiador (España)